

HISTORIA ORGANÓW W NAJSTARSZYCH POLSKICH KLASZTORACH SIÓSTR KLARYSEK

Wprowadzenie

Klasztory sióstr klarysek w Starym Sączu i Krakowie znane są przede wszystkim jako cenne zabytki o średniowiecznym rodowodzie. Ich architekturą i wyposażeniem zajmują się kolejne pokolenia badaczy przeszłości, którzy ustawicznie wzbogacają literaturę przedmiotu. Niestety, w dostępnych opracowaniach temat historii organów był dotychczas traktowany wybiórczo i marginalnie. Autor niniejszego artykułu podjął zatem próbę ukazania bogatych dziejów miejscowego instrumentarium w świetle dokumentów archiwalnych¹. Swoistym uzupełnieniem rozważań historycznych, które stanowią trzon opracowania, są krótkie informacje biograficzne dotyczące wybranych organmistrzów, którzy budowali lub remontowali poszczególne instrumenty.

I. Instrumentarium organowe w klasztorze Sióstr Klarysek w Starym Sączu

I. 1. Organy w kościele klasztornym pw. Świętej Trójcy

Stary Sącz jest miastem, w którym przez stulecia rozwijała się bogata kultura muzyczna. Jej początki sięgają epoki średniowiecza i wiążą się nierozdzielnie z miejscowym klasztorom sióstr klarysek, ufundowanym w 1280 r. To właśnie duchowe córki św. Klary pielęgnowały muzykę

---

¹ Szczególną pomoc podczas prowadzonych kwerend okazywały Siostry Archiwistki: Siostra Salomea Stoppel (w Starym Sączu) i Siostra Elżbieta Sander (w Krakowie), którym autor winien jest serdeczne podziękowania za cierpliwe udostępnianie archiwaliów oraz za fachowe konsultacje. Słowa szczerzej wdzięczności zechce również przyjąć Siostra Michaela Wasylciów, autorka fotografii dokumentujących obecny stan starsosądeckich organów i pozytywów.

Stary Sącz, prospekt organowy w kościele klasztornym
(stan obecny)

ściśle uzależnioną od potrzeb liturgii i obrzędowości zakonnej. Naturalnym pokłosiem tego zjawiska była troska o odpowiednie instrumentarium².

Konsekracja gotyckiej świątyni klasztornej miała miejsce ok. 1332 r.³, jednak pierwsza konkretna wzmianka o tutejszych organach pochodzi z 1599 r. i jest związana z wizytacją przeprowadzoną przez kard. Jerzego Radziwiłła, który zalecił wprowadzenie takiego parawanu z desek, by organista nie mógł spoglądać na chór zakonny⁴.

Niedługo później, 7 lipca 1618 r., ksieni Zofia Boczkowska zawarła umowę z organmistrzem Andrzejem ze Lwowa w sprawie wybudowania nowego, piętnastogłosowego instrumentu, usytuowanego w tym samym miejscu, co poprzedni, czyli przy północnej ścianie prezbiterium. Widoczną częścią organów miał pozostać jedynie prospekt, wykonany wedle osobnego projektu, zaś na pomieszczenie szafy organowej przeznaczono lokalność przylegającą do prezbiterium. Zaplanowana dyspozycja obejmowała jeden manual (z krótką oktawą: CF^DG^EA^BH-c³) i klawiaturę nożną:

Manual

Principal [8']

Fleth [rurkowy 8']

Salcinal [8']

Octava [4']

Fleth Octawny [rurkowy 4']

Quinta [2 2/3']

Quindecima [2']

Mixtura [III+III] *

Cymbal [„polski”]

Puzan [8']

Pedał

Sub Bas [16']

Octawa [8']

Salcinal [8']

Mixtura [od 4']

Puzan [8']

Urządzenie dodatkowe: *Tremuł* [tremolo]

*) 3 chóry oktawowo-kwintowe oraz kolejny w postaci 3-chórowego cymbału „polskiego”

² Por.: H. C e m p u r a, *Kultura muzyczna klasztoru PP. Klarysek w Starym Sączu w latach 1700-1782*, Tarnów 2009.

³ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. I, J. S z a b l o w s k i (red.), Warszawa 1953, s. 328.

⁴ Archiwum Starosądeckich Klarysek (dalej: ASK), sygn. Rf/a-1, *Reformatia od Jego Xiążęcej Mości Xiędza Jerzego Radziwiłła kardynała biskupa cracowskiego pannom klasztoru starosądeckiego zostawiona*, k. 4.

Stary Sącz, stół gry organów w kościele klasztornym
(stan obecny)

Budowa instrumentu miała się zakończyć najpóźniej do 2 lutego 1619 r., a jej koszt określono na 500 zł polskich (floreńów). Klasztor był zobowiązany do wypłacenia dodatkowych 50 zł, jeśli prace będą wykonane terminowo i spotkają się z pozytywną oceną rzeczoznawców. Nadto sprecyzowano warunki dostarczania materiałów oraz wyżywienia pracowników⁵. Choć fakt wybudowania organów przez Andrzeja ze Lwowa nie jest potwierdzony źródłowo, można śmiało założyć, że przedsięwzięcie doczekało się finalizacji.

W 1697 r. odmalowano wnętrze kościoła wraz z niektórymi elementami wyposażenia, w tym również z prospektem organowym. Prace kosztowały łącznie 830 zł i 20 gr⁶. Niedługo później, 2 czerwca 1698 r., ksieni Konstancja Apolinarą Jordanówną zawarła umowę z organmistrzem Krzysztofem Lenartowiczem, który miał przeprowadzić remont instrumentu oraz dobudować sekcję pozytywu. Zatrudniono sześć osób, w tym dwóch synów Lenartowicza: Kazimierza i Michała. W przypadku śmierci swego ojca mieli oni sprowadzić innego organmistrza, aby pod jego kierownictwem terminowo ukończyć zaplanowane prace, które zostały wycenione na 550 zł. W kontrakcie znalazł się również zapis dotyczący warunków wyżywienia zapewnianego przez siostry. Remont organów, a właściwie daleko idąca modernizacja, obejmował: dobudowanie dwóch nowych miechów (przy równoczesnej wymianie pokrycia na istniejących miechach), wykonanie nowych kanałów powietrznych oraz traktury gry, rozszerzenie dotychczasowych wiatrownic z wymianą elementów skórzanych, wreszcie sporządzenie nowych sprężyn klapowych i nowej klawiatury manualowej (z drewna bukowego). Zaplanowano także modyfikacje w zakresie dyspozycji sekcji manualu (nie-sprecyzowana przeróbka głosów: *pryncypał*, *szalamaia* i *mixtura*, wymiana *cymbału* na nowy) oraz sekcji pedału (wykonanie nowego, drewnianego *subbasu* w miejsce metalowego, przeróbka *sztortu*, zastąpienie *kwinty* przez *cymbał*, nieokreślone poprawki przy *mixturze*). Naturalnie, wszystkie pozostałe głosy miały zostać poddane korekcie. W dokumencie z 1698 r. pojawiają się zastane przez Lenartowicza głosy niefigurujące w projekcie z 1618 r.: *spilflet* i *szalamaia* (w manuale) oraz *kwinta*, *superoktawa* i *sztort* (w pedale). Możliwe, że *szalamaia* i *sztort* są tożsame z głosami, które pierwotnie określono mianem *puzan*, bowiem

⁵ ASK, sygn. Gr/a-1, *Inventarium bonorum conventus in Antiqua Sandecz*, k. 212-213.

⁶ Tamże, k. 325.

wszystkie należą do grupy głosów językowych. Pozostałe rozbieżności mogą wynikać z XVII-wiecznych przeróbek instrumentu, jak również z pewnych zmian wprowadzonych w trakcie budowy przez samego Andrzeja ze Lwowa. Choć prace remontowe podjęte w 1698 r. zakrojone były na dość szeroką skalę, to jednak zasadniczym powodem zawarcia umowy pozostało dobudowanie dziewięciogłosowego pozytywu. Dyspozycja powiększonych w ten sposób organów była następująca:

Manual I (pozytyw)	Manual II (główny)	Pedał
<i>Flet wielki</i> [8']	<i>Principal</i> [8']	<i>Sub Bas</i> [16']
<i>Kwintadena</i> [8']	<i>Fleth</i> [rurkowy 8']	<i>Octawa</i> [8']
<i>Principal</i> [4']	<i>Salcinal</i> [8']	<i>Salcinal</i> [8']
<i>Spilflet</i> [4']	<i>Octava</i> [4']	<i>Superoktawa</i> [4']
<i>Salcinal</i> [4'?)	<i>Fleth Octawny</i> [rurkowy 4']	<i>Mixtura</i> [od 4']
<i>Oktawa</i> [2']	<i>Spilflet</i> [4'?)	<i>Cymbał</i> [„polski”]
<i>Kwinta</i> [1 1/3']	<i>Quinta</i> [2 2/3']	<i>Puzan</i> [8' = <i>Sztor?</i>]
<i>Mixtura</i> [od 1']	<i>Quindecima</i> [2']	
<i>Cymbał</i> [„polski”]	<i>Mixtura</i> [III+III?]	
	<i>Cymbał</i> [„polski”]	
	<i>Puzan</i> [8' = <i>Szalamai?</i>]	

Urządzenia dodatkowe: *Tremuł* [tremolo], *Dzwonki*

Ostateczne rozliczenie nastąpiło dopiero w październiku 1699 r. Organmistrz otrzymał wówczas deklarowaną sumę 550 zł, a także 44 zł za dodatkowe prace, których wykaz dopisano pod kontraktem. Z kolei inni rzemieślnicy (kowale, ślusarze, murarze i stolarze), zatrudnieni przy instalowaniu pozytywu, pobrali 604 zł i 27 gr⁷.

W 1848 r. organy były dwukrotnie naprawiane przez organmistrza Baranowskiego⁸, zapewne identycznego z Janem Baranowskim ze Starego Sącza⁹, którego działalność wymaga podjęcia szczegółowych badań.

⁷ Tamże, k. 324-325; ASK, sygn. DW/11-a, Rękopis dochodów i wydatków (1697-1700), wpis z października 1699 r.

⁸ ASK, sygn. Kr/2, *Księga zawierająca znakomitsze przedmioty konwentu naszego jako to elekcje przelożonej, interesa, reperacje i inne rozmaitości w czasach naszych strafione roku 1844 (1844-1853)*, s. 25.

⁹ Archiwum Diecezjalne w Tarnowie (dalej: ADT), sygn. ARz 119, *Ankieta dotycząca organów (A-P)*, Maciejowa, kościół pw. Wniebowzięcia NMP.

Stary Sącz, prospekt organowy w kaplicy św. Kingi
(stan obecny)

Pod koniec XIX w. stan instrumentu, a przynajmniej chóru muzycznego, był już nienajlepszy, skoro w lipcu 1889 r. Władysław Łuszczkiewicz pisał do Stanisława Tomkowicza o sprawie *nieszczęśliwego chóru z organami*, który należałoby wyprostować i wzmocnić, ale *nie tykać więcej bo to kiedyś z prezbiterium wyrzucić wypadnie*¹⁰. Niestety, słowa te okazały się prorocze. Jeszcze w tym samym roku Stanisław Wyspiański wykonał szkic, na którym widoczny jest zarys XVII-wiecznego prospektu organowego w prezbiterium¹¹. Dodatkowo z opisu autorstwa Stanisława Rosoła wiadomo, że instrument był obiektem okazałym¹².

Kiedy w grudniu 1889 r. siostra kronikarka wspominała o usunięciu dotychczasowych organów, określonych jako *stare i spróchniałe*¹³, istniały już realne plany budowy nowego instrumentu przez założoną w 1873 r.

¹⁰ Stanisława Tomkowicza inwentarz zabytków powiatu sądeckiego, P. i T. Łopatkiewiczowie (opr.), Kraków 2007, cz. I (tekst), s. 325.

¹¹ Tamże, cz. II (ilustracje), s. 674.

¹² S. Rosół, *Święta Kinga. Jej klasztor i miasto Stary Sącz*, Nowy Sącz 1892, s. 33.

¹³ ASK, sygn. Kr/7, *Kronika z lat 1883-1894*, s. 60.

firmę Gebrüder Rieger z Jägerndorf, która przedłożyła klaryskom projekt dyspozycji organów. Dokument, opatrzony datą 23 października 1889 r., zawierał adnotację o dwóch wariantach cenowych: 1920 zł oraz 2170 zł¹⁴. Różnica pomiędzy kwotami wynikała z pewnej specyfiki organów, które miały być *umieszczone przed chórem zakonnym*¹⁵, a więc w nawie głównej. Zrodziła się zatem myśl wyposażenia ich w dwa niezależne stoły gry. Pierwszy, przeznaczony dla świeckiego organisty, ustawiony byłby na chórze muzycznym (w nawie głównej), drugi zaś – w obrębie chóru zakonnego, aby siostra mogła grać na instrumencie bez konieczności opuszczania oratorium. Zatem pierwsza cena była wyższa od drugiej, ponieważ uwzględniała koszty związane z wykonaniem drugiego kontuaru. Ostatecznie klasztor zdecydował się na ten droższy wariant. Firmie zapłacono 2170 zł, z czego ponad połowę (1200 zł) darowała niejaka Szymonowiczowa z Nowego Sącza. Montaż organów, istniejących do dnia dzisiejszego, zakończył się w marcu 1890 r.¹⁶

W katalogu firmy Rieger brak konkretnego pierwowzoru dla zrealizowanego doboru głosów. Dyspozycja jest bowiem wariantem pośrednim pomiędzy modelami: CG (z dodaniem Cello 8' w pedale) i CM (z pominięciem Bourdonu 16' w manuale)¹⁷. W stołach gry, poniżej włączników rejestrowych, widnieją jednakowe, porcelanowe tabliczki z numerem opus 262, podczas gdy w katalogu firmowym omawiany instrument figuruje jako opus 263¹⁸. Wybudowanie nowych organów współ z neogotycką emporą muzyczną wywołało niezadowolenie u obrońców i miłośników zabytków, bowiem oznaczało likwidację dawnego, barokowego chóru, istniejącego dotychczas w nawie głównej¹⁹, którego wygląd jest znany dzięki szkicowi Stefana Matejki z 1889 r.²⁰

Choć instrument firmy Rieger zachował się w stanie oryginalnym, to jednak w XX w. prowadzono przy nim różne prace, jak na przykład dobudowanie tremola, którego włącznik znajduje się tylko w kontua-

¹⁴ ASK, *Rachunek za organy sprowadzone z Węgier*.

¹⁵ AKS, sygn. Kr/7, *Kronika z lat 1883-1894*, s. 60.

¹⁶ Tamże, s. 61.

¹⁷ *Cesarska i Królewska Nadworna Fabryka Organów Kościelnych Braci Rieger w Karniowie* [...] (kopia katalogu firmowego w posiadaniu autora), s. 50.

¹⁸ *K. u. k. Hof-Organ Fabrik Gebrüder Rieger* [...] (kopia katalogu firmowego w posiadaniu autora), s. 145.

¹⁹ *Stanisława Tomkowicza inwentarz zabytków...*, dz. cyt., cz. I, s. 221, 330-331.

²⁰ Tamże, cz. II, s. 672.

rze na chórze zakonnym²¹. Wiadomo również, że w dniach od 11 do 20 grudnia 1963 r. miał miejsce remont organów obejmujący: czyszczenie, naprawę mechanizmu i piszczałek, intonację poszczególnych głosów, impregnowanie elementów drewnianych, a także naprawę miecha wraz z pokryciem go nową irchą wysokiej jakości. Nadto zainstalowano wtedy dmuchawę elektryczną. Prace wykonywał osobiście lub kierował nimi inż. Jan Brachowski z Sosnowca²², były wieloletni pracownik firmy Rieger²³, a pomagali mu: jego uczeń, Rudolf Lazarz, oraz miejscowe siostry organistki²⁴.

Pod koniec 1987 r. nową dmuchawę zamontowała firma Tadeusza Rajkowskiego z Włocławka²⁵. Organmistrz ten był postacią nietuzinkową. Z jednej strony miał ambicje, by zapisać chlubne karty w dziejach swojego zawodu²⁶, z drugiej jednak strony niektóre z budowanych przezeń instrumentów nie wystawiały mu najlepszego świadectwa²⁷. Trzeba wspomnieć, że prowadzona przezeń firma dopuściła się wprost barbarzyńskiego aktu zlikwidowania zabytkowych organów w starosądeckim kościele pw. św. Elżbiety, gdzie zainstalowała swoje dzieło²⁸ za szczęśliwie ocalałym, barokowym prospektem z ok. 1679 r.²⁹

Po krótkiej dygresji powróćmy do spraw związanych z instrumentarium u siostr klarysek. Otóż, 24 sierpnia 2007 r. Mieczysław Klonowski z Katowic przedłożył klasztorowi kosztorys na wyremontowanie organów. Dokument zawiera następujące punkty:

- wykonanie dokumentacji prac konserwatorskich i dokumentacji powykonawczej,

²¹ Z autopsji.

²² ASK, sygn. Kr/15, *Kronika Klasztoru bł. Kingi PP. Klarysek w Starym Sączu* (1957-1964), s. 167; ADT, sygn. ARz 120, *Ankieta dotycząca organów (R-Ż)*, Stary Sącz, kościół pw. Świętej Trójcy.

²³ M. S z y m a n o w i c z, *Organy w kościołach Diecezji Radomskiej*, Lublin 2006, s. 121.

²⁴ ASK, sygn. Kr/15, *Kronika Klasztoru...*, dz. cyt., s. 167.

²⁵ Archiwum po firmie organmistrzowskiej Tadeusza Rajkowskiego we Włocławku (dalej: ATR), bez sygn., faktura z dn. 7 X 1987 r., rachunek z dn. 5 XI 1987 r., obliczenia i rysunki bez daty (kopie materiałów udostępnione przez Pawła Pasternaka).

²⁶ ATR, bez sygn.,teczka *Tradycja* (kopie materiałów udostępnione przez P. Pasternaka).

²⁷ Archiwum Ojców Karmelitów na Piasku w Krakowie, sygn. Konserw./27, *Organy mechaniczne w kościele oo. Karmelitów 1981 r.*, protokół z dn. 29 IX 1981 r.

²⁸ ATR, bez sygn., kosztorys z dn. 5 V 1965 r.

²⁹ W. B a z i e l i c h, *Życie obyczajowe i kulturalne Starego Sącza w XVII w.* [w:] *Rocznik sądecki*, t. I, T. M a c z y Ń s k i (red.), Nowy Sącz 1939, s. 60.

- demontaż piszczałek, czyszczenie szafy organowej i wnętrza instrumentu,
- garniowanie klawiatur manualowych,
- naprawa i garniowanie klawiatur pedałowych,
- naprawa i regulacja traktury gry,
- naprawa urządzeń pneumatycznych, regulacja traktury rejestrowej,
- wymiana oskórowania miecha pływakowego,
- uszczelnienie kanałów powietrznych,
- montaż nowej dmuchawy i przebudowa skrzyni dźwiękochłonnej,
- wykonanie nowej instalacji elektrycznej i oświetleniowej,
- konserwacja piszczałek drewnianych w głosach: Gedackt 8' i Subbas 16',
- restauracja piszczałek prospektowych,
- czyszczenie piszczałek, montaż, intonacja i strojenie.

Remont organów został wykonany w terminie od 15 października do 10 grudnia 2007 r.³⁰.

Instrument ma osiem głosów (sześć realnych, dwa rozszerzenia), trakturę mechaniczną, wiatrownice stożkowe oraz dwa wolnostojące stoły gry o jednym manuale (C-f³) i pedale (C-d¹). Architektoniczny prospekt organowy utrzymany jest w stylu neogotyckim. Dyspozycja przedstawia się następująco:

Manual

Principal 8'

Gedeckt 8'

Gamba 8'

Salicional 8'

Octave 4' *

Dolce 4' **

Pedal

Subbas 16'

Cello 8'

Włączniki nożne: Pedal-Coppel, Mezzo-Forte, Forte

Urządzenie dodatkowe: Tremolo ***

*) rozszerzenie głosu Principal 8'

***) rozszerzenie głosu Salicional 8'

***) włącznik w stole gry na chórze zakonnym

³⁰ Informacje od s. Salomei Stempel OSC.

I. 2. Pozytywy w kaplicy pw. św. Kingi

Pod koniec lat 70. XVIII w. kaplica została wyposażona w rokokowy chór muzyczny³¹, zachowany do naszych czasów. Można przypuszczać, że budowa tej empory była związana z planami umieszczenia na niej instrumentu (zapewne pozytywu). Niewykluczone, że na takim właśnie instrumencie muzykowano już wcześniej przed relikwiami św. Kingi. Wskazywałby na to zapis kronikarski z 1748 r.³². Pierwsza bezpośrednia wiadomość o kaplicznym pozytywie, a właściwie o jego naprawie, pochodzi z 1844 r.³³.

Pod koniec 1897 r. w kaplicy zainstalowano nowy pozytyw firmy Gebrüder Rieger z Jägerndorf, istniejący do dnia dzisiejszego. Instrument, który kosztował 540 zł, zabrzmiał po raz pierwszy 5 listopada tegoż roku³⁴. Obiekt został zbudowany według rysunków zachowanych w archiwum klasztornym³⁵. Zmienił się jedynie układ labiów w piszczałkach prospektowych (z girlandowego na horyzontalny). Dyspozycja jest pochodną wzoru CA z katalogu firmowego³⁶, przy czym pojawił się tutaj nowy głos (Flöte 4'), a Flöte minor 8' został zastąpiony przez Rohrflöte tej samej miary. W katalogu firmy Rieger omawiany pozytyw figuruje jako opus 587³⁷, podczas gdy w stole gry brak jakiegokolwiek sygnatury.

Jeśli chodzi o prace remontowe, to wiadomo, że w dniach od 11 do 20 grudnia 1963 r. wspomniana już ekipa pod kierownictwem Jana Brachowskiego z Sosnowca wyremontowała i nastroiła instrument, instalując również dmuchawę elektryczną³⁸. Na początku lat 70. XX w. sygnalizowano konieczność naprawienia miecha oraz odczyszczenia całego pozytywu³⁹.

³¹ H. Cempura, *Kultura muzyczna...*, dz. cyt., s. 93; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, dz. cyt., s. 331.

³² ASK, sygn. Rk/a-3, *Regestr i Pamięć wszystkich porządków w kościele za Przełożenia Dobrodziejki Panny Teresy Zborowski i niegodnego wikaryjstwa mego. A.D. 1737*, k. 54v.

³³ ASK, sygn. Kr/1, *Pamiętnik z dawnych czasów z roku 1761, 1767, 1779, 1785, 1800, 1811 z przełożenstw sześci ksieniów kl. St. Matek Dobrodziejek naszych*, s. 33.

³⁴ ASK, sygn. Kr/8, *Kronika z lat 1894-1900*, s. 78.

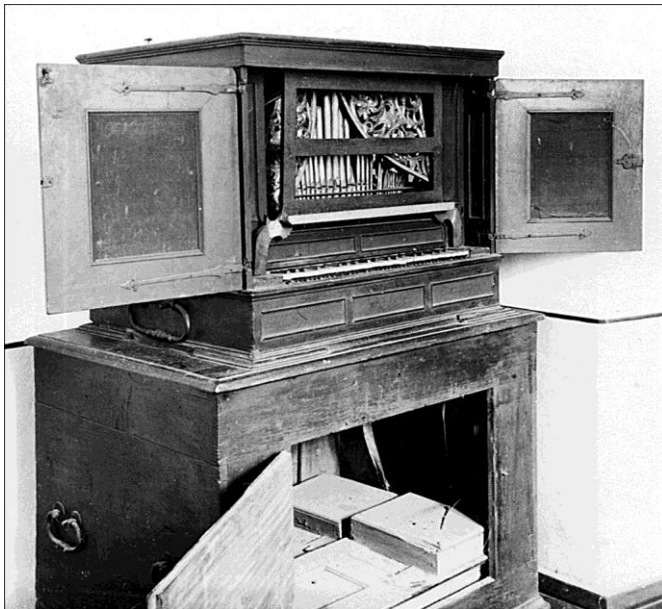
³⁵ Kserokopie rysunków udostępnione przez s. Salomeę Stempel OSC.

³⁶ *Cesarska i Królewska Nadworna Fabryka Organów...*, dz. cyt., s. 48.

³⁷ *K. u. k. Hof-Organ Fabrik...*, dz. cyt., s. 148.

³⁸ ASK, sygn. Kr/15, *Kronika Klasztoru...*, dz. cyt., s. 167.

³⁹ ADT, sygn. ARZ 120, *Ankieta dotycząca organów (R-Ż)*, Stary Sącz, kaplica św. Kingi.

Stary Sącz, większy pozytyw szkatulny
(fot. sprzed 1976 r.)

Instrument ma cztery głosy (dwa realne, dwa rozszerzenia), trakturę mechaniczną, wiatrownice stożkowe oraz wbudowany stół gry o jednym manuale (C-f³) bez pedału. Architektoniczny prospekt organowy utrzymany jest w stylu neogotyckim. Dyspozycja przedstawia się następująco:

Manual

Rohrflöte 8'

Salicional 8'

Flöte 4' *

Dolce 4' **

*) rozszerzenie głosu Rohrflöte 8'

**) rozszerzenie głosu Salicional 8'

Włącznik nożny: Forte

Stary Sącz, wnętrze chóru zakonnego z widokiem na pozytyw
(fot. z ok. 1891 r.)

I. 3. Pozytywy niezachowane w swej pierwotnej lokalizacji

Swoistym fenomenem klasztoru starsądeckiego jest stosunkowo duża liczba pozytywów, które istniały w nim na przestrzeni kilku wieków, a częściowo zachowały się do naszych czasów. Najstarsze wzmianki dotyczące tego rodzaju instrumentu pochodzą z drugiej połowy XVII w. Wiadomo, że bliżej nieznaną pozytyw był naprawiany w 1676 r. (kosztem 18 gr)⁴⁰, a następnie w 1682 r. (kosztem 10 zł)⁴¹. Z kolei w 1844 r. wspomniany Baranowski (Jan?) otrzymał zadatek na wykonanie pozytywu w niesprecyzowanej lokalizacji. Instrumentu jednak nie zbudował, skoro cztery lata później ów zadatek był traktowany jako dług organmistrza wobec klasztoru⁴².

Kaplica Matki Bożej Loretańskiej, zwana popularnie „Loretem”, mieści się na wysokości pierwszego piętra klasztoru, nad kaplicą św. Kingi, w miejscu, gdzie według tradycji znajdował się cela świętej. „Loret” ufundowała ksieni Anna Lipska, a jego budowa przypadła na lata 1647-1649⁴³. Relacja z 1738 r. pozwala stwierdzić, że w kaplicy funkcjonował pozytyw⁴⁴.

Najstarsza wiadomość o gruntownej naprawie instrumentu w **chórze zakonnym** pochodzi z 1697 r.⁴⁵. Kolejne wzmianki są znacznie późniejsze: w 1844 r. przeprowadzono jego naprawę⁴⁶, zaś w 1848 r. został on nastrojony⁴⁷. Co ciekawe, już 12 października 1848 r. ksieni Kunegunda Sowińska podpisała umowę na wykonanie nowego pozytywu z Jahannem Strossem, organmistrem z Preszowa⁴⁸ na Węgrzech (obecnie na Słowacji). Budowa trwała prawie dwa miesiące, a Stross, pracujący wraz z pomocnikiem, dał się poznać jako dobry organmistrz i sumienny człowiek⁴⁹. Według kontraktu instrument miał mieć następującą dyspozycję:

⁴⁰ ASK, sygn. DW/5-a, Rękopis dochodów i wydatków (1675-1676), k. 28v.

⁴¹ ASK, sygn. DW/7-a, Rękopis wydatków (1682-1685), s. 19.

⁴² ASK, sygn. Kr/2, *Księga zawierająca znakomitsze przedmioty konwentu...*, dz. cyt., s. 25.

⁴³ H. C e m p u r a, *Kultura muzyczna...*, dz. cyt., s. 93.

⁴⁴ ASK, sygn. Rk/a-3, *Regestr i Pamięć wszystkich porządków...*, dz. cyt., k. 22v.

⁴⁵ ASK, sygn. DW/11-a, Rękopis dochodów i wydatków (1697-1700), s. 44.

⁴⁶ ASK, sygn. Kr/1, *Pamiętnik z dawnych czasów...*, dz. cyt., s. 33.

⁴⁷ ASK, sygn. Kr/2, *Księga zawierająca znakomitsze przedmioty konwentu...*, dz. cyt., s. 25.

⁴⁸ ASK, sygn. K1/g-1, umowa z dn. 12 X 1848 r.; ASK, sygn. Kr/2, *Księga zawierająca znakovitsze przedmioty konwentu...*, dz. cyt., s. 29.

⁴⁹ ASK, sygn. Kr/2, *Księga zawierająca znakomitsze przedmioty konwentu...*, dz. cyt., s. 29.

Manual

Flauto major 8'

Spiel Flöt 8'

Prinzipal 4'

Flauto amabilis 4'

W 1928 r. ówczesna ksieni sprzedała pozytyw za kwotę 600 zł. Nabywcą był niejaki ks. Kądziołka, administrator kościółka w podkrakowskiej Olszanicy. Dnia 17 listopada tegoż roku instrument został zabrany celem przetransportowania go kolejną na nowe miejsce⁵⁰. Gwoli ścisłości należy wspomnieć, że obecnie w olszanickiej świątyni znajdują się organy krajowej produkcji, zbudowane prawdopodobnie w latach 60. XX w.⁵¹. Nie wiadomo natomiast, co stało się z pozytywem Strossa.

I. 4. Zachowane pozytywy szkatulne

Przed rozpoczęciem jakichkolwiek rozważań na temat **większego pozytywu** (pozytywu z regałem⁵²) trzeba zdawać sobie sprawę z faktu, iż podjęte dotychczas badania historyczne nie przyniosły odpowiedzi na pytanie o czas powstania i nazwisko twórcy pozytywu. Istniejące przekazy archiwalne nie zawierają żadnych konkretnych danych pomagających w rozwikłaniu tej fascynującej zagadki, natomiast w literaturze przedmiotu ilość hipotez jest wprost proporcjonalna do liczby badaczy zajmujących się tematem. Przeważnie w dostępnych opracowaniach znaleźć można takie datacje:

- pierwsza połowa XVII w.⁵³,
- XVII w.⁵⁴,

⁵⁰ ASK, sygn. Kr/11, *Kronika klasztoru św. Kingi w roku wojennym trzecim 1917 (1917-1934)*, s. 145.

⁵¹ Z autopsji.

⁵² Nazwa związana z zastosowaniem głosu językowego (regału).

⁵³ K. C z e p i e l, *Zapiski konserwatorskie „kierownika”* [w:] *Artificium Ars Scientia. Księga jubileuszowa w 80. rocznicę urodzin Ks. Profesora Jana Chwałka*, M. S z y - m a n o w i c z (red.), Lublin 2010, s. 382; J. G o ł o s, *Polskie organy i muzyka organowa*, Warszawa 1972, s. 358.

⁵⁴ H. C e m p u r a, *Kultura muzyczna*, dz. cyt., s. 92; J. C h w a ł e k, *Ochrona zabytkowych organów w Polsce w latach 1967-1977* [w:] *Organy i muzyka organowa*, red. J. K r a s s o w s k i [i in.], Gdańsk 1977, s. 109.

- koniec XVII w.⁵⁵,
- okres pomiędzy 1580 r. a 1610 r.⁵⁶,
- ok. 1600 r.⁵⁷,
- początek XVIII w.⁵⁸,
- XVIII-XIX w. (w odniesieniu do obudowy)⁵⁹.

Nadto dwóch badaczy pokusiło się o próbę atrybucji instrumentu. Wedle ich opinii jego twórcami mogli być: Nicolaus Manderscheidt⁶⁰ lub Stefan Kunz (Cunz)⁶¹, obaj z Norymbergii⁶². Niestety, mimo najszerszych chęci oraz ogromnej życzliwości ze strony Siostry Archiwistki, autorowi niniejszego artykułu nie udało się poszerzyć dotychczasowego stanu wiedzy odnośnie proveniencji zabytku.

Pierwotnie instrument miał formę jednoczęściową: składał się z prostopadłościenną obudowy (szkatułki), której wieko zastępowały dwa miechy klinowe⁶³. Według danych pojawiających się zgodnie w karcie ewidencyjnej oraz w literaturze, był remontowany przez Jakuba Wojtowicza, a następnie Bartłomieja Febowskiego⁶⁴, gdyż napisy z takimi personaliami mają rzekomo znajdować się wewnątrz szkatułki⁶⁵. Ponadto w 1730 r. naprawą instrumentu zajmował się Józef

⁵⁵ J. Chwałek, *Z badań nad organami przenośnymi w Polsce* [w:] *Teologia a antropologia*, Kongres Teologów Polskich 21-23 IX 1971, Kraków [bdw], s. 350.

⁵⁶ ASK, karta ewidencyjna: *Pozytyw przenośny dwuczęściowy*; J. P. Schindler, *Der Nürnberger Orgelbau des 17. Jahrhunderts*, Michaelstein/Blankenburg 1991, s. 49.

⁵⁷ H. Henkel, *Besaitete Tasteninstrumente*, Frankfurt/Main 1994, s. 48, 67.

⁵⁸ J. Chwałek, *Positivum scriniale de Sandecz Antiqua* [w:] *Complexus effectuum musicologiae. Studia Mirosłao Perz septuagenario dedicata*, T. Jeż (red.), Kraków 2003, s. 99.

⁵⁹ B. Krasnowolski [i in.], *Stan ewidencji zabytkowych organów i prospektów organowych województwa krakowskiego* [w:] *Materiały i sprawozdania konserwatorskie*, M. Kornecki (red.), Kraków 1975, s. 191.

⁶⁰ K. Czepiel, *Zapiski...*, dz. cyt., s. 382.

⁶¹ ASK, karta ewidencyjna: *Pozytyw przenośny dwuczęściowy*; J. P. Schindler, dz. cyt., s. 49.

⁶² ASK, karta ewidencyjna: *Pozytyw przenośny dwuczęściowy*; K. Czepiel, *Zapiski...*, dz. cyt., s. 382; J. P. Schindler, *Der Nürnberger...*, dz. cyt., s. 49.

⁶³ J. Chwałek, *Positivum scriniale...*, dz. cyt., s. 99.

⁶⁴ ASK, karta ewidencyjna: *Pozytyw przenośny dwuczęściowy*; H. Cempura, *Kultura muzyczna*, dz. cyt., s. 92; J. Chwałek, *Positivum scriniale...*, dz. cyt., s. 100; J. Gołoś, *Polskie organy i muzyka organowa*, dz. cyt., s. 358.

⁶⁵ H. Cempura, *Kultura muzyczna*, dz. cyt., s. 92.

Krzemycki, organmistrz z Tuchowa⁶⁶, o czym świadczy odręczna inskrypcja odkryta na wewnętrznym fragmencie wiatrownicy⁶⁷:

REPARAVIT IOSEPHUS
KRZEMICKI Anno D[omi]ni
1730 [zapis nieczytelny] February
Organarius Tuchoviensis.

Ks. prof. Jan Chwałek uważa, że prawdopodobnie wtedy wykonana została spodnia skrzynia, do której przeniesiono miechy, przekształcając tym samym instrument w pozytyw dwuczęściowy⁶⁸. Niestety, nie zachował się żaden przekaz historyczny, który mógłby potwierdzić tę hipotezę. W zbiorach Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu przechowywana jest natomiast archiwalna fotografia przebudowanego obiektu, na której oprócz wspomnianej spodniej skrzyni widoczny jest dodany wtórnie pulpit nutowy⁶⁹.

Dnia 15 września 1976 r. podpisane zostało zlecenie wykonania konserwacji instrumentu, które otrzymała Pracownia Konserwacji Organów Zabytkowych w Krakowie⁷⁰. Niedługo później, 18 listopada, pozytyw został przekazany tej dość prężnie działającej placówce⁷¹. Choć orientacyjny termin ukończenia prac określono na czerwiec 1977 r.⁷², to jednak sfinalizowano je dopiero w grudniu 1978 r.⁷³, a odnowiony zabytek wrócił do klasztoru 23 stycznia 1979 r.⁷⁴. Rezultatem podjętych prac było doprowadzenie instrumentu do sprawności techniczno-brzmieniowej oraz przywrócenie mu jego pierwotnej, jednoczęściowej formy⁷⁵.

⁶⁶ ASK, karta ewidencyjna: *Pozytyw przenośny dwuczęściowy*; H. C e m p u r a, *Kultura muzyczna*, dz. cyt., s. 92; J. C h w a ł e k, *Positivum scriniale...*, dz. cyt., s. 100, 104; J. G o ł o s, *Polskie organy i muzyka organowa*, dz. cyt., s. 358.

⁶⁷ J. C h w a ł e k, *Positivum scriniale...*, dz. cyt., s. 100, 104.

⁶⁸ Tamże, s. 100-101.

⁶⁹ Archiwum Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, fotografia, sygn. AF 7406.

⁷⁰ J. C h w a ł e k, *Ochrona zabytkowych organów...*, dz. cyt., s. 109.

⁷¹ K. C z e p i e l, *Zapiski...*, dz. cyt., s. 386-388.

⁷² ASK, sygn. Kr/19, *Kronika z lat 1975-1980*, s. 119; wypis z protokołu dn. 18 XI 1976 r. udostępniony przez s. Salomeę Stompel OSC.

⁷³ A. K u n z, *Działalność Pracowni Konserwacji Organów Zabytkowych przy PP. Pracowniach Konserwacji Zabytków w Krakowie w latach 1972-1978*, Kraków 1980 (maszynopis pracy magisterskiej w Archiwum Akademii Muzycznej w Krakowie), s. 14.

⁷⁴ ASK, sygn. Kr/19, *Kronika z lat 1975-1980*, s. 282.

⁷⁵ J. C h w a ł e k, *Positivum scriniale...*, dz. cyt., s. 100.

Stary Sącz, większy pozytyw szkatulny (stan obecny)

Stary Sącz, mniejszy pozytyw szkatulny (stan obecny)

Pozytyw ma sześć głosów, trakturę mechaniczną, wiatrownicę klawowo-zasuwową, wbudowaną klawiaturę manualową (z krótką oktawą: CF^DG^EA^BH-c³) oraz dwa miechy klinowe. Architektoniczny prospekt organowy utrzymany jest w stylu barokowym. Dyspozycja przedstawia się następująco:

Manual

[Flet major 8']

[Flet minor 4']

[Pryncypał 2']

[Oktawa 1']

[Kwinta 2/3']

[Regał 8']

Jakkolwiek czas powstania i nazwisko twórcy większego pozytywu przedstawiają się nadal mgliście, to trzeba przyznać, że dzieje **mniejszego instrumentu** zostały dotąd poznane w jeszcze mniejszym stopniu. Karta ewidencyjna przekazuje informację, jakoby pochodził on z połowy XVII w.⁷⁶, natomiast *Katalog zabytków sztuki w Polsce* datuje obiekt na koniec tegoż stulecia⁷⁷. Z kolei ks. prof. J. Chwałek twierdzi, że pozytyw mógł powstać w 1691 r., jednak nie powołuje się na żadne źródło⁷⁸. W podstawowej literaturze przedmiotu przeważa datowanie instrumentu na XVIII w. z równoczesnym przytoczeniem wzmianki o remoncie przeprowadzonym w następnym stuleciu⁷⁹. Zatem kiedy dokładnie powstał? Niestety, to intrygujące pytanie musi wciąż pozostawać bez odpowiedzi.

Rozpatrując kwestię proveniencji zabytku, nie sposób przejść obojętnie obok jego podobieństwa do pozytywu szkatulnego z Galerii Rzemiosła Artystycznego Muzeum Narodowego w Krakowie, który nawiasem mówiąc ma pochodzić właśnie ze Starego Sącza⁸⁰. Analogie

⁷⁶ ASK, karta ewidencyjna zabytku: *Pozytyw szkatulny*. Dokument podaje, jakoby przy instrumencie pracowali: J. Wojtowicz, B. Febowski i J. Krzemyski, jednak najprawdopodobniej jest to nieopaczne powtórzenie wiadomości dotyczących większego pozytywu (z regałem).

⁷⁷ *Katalog zabytków sztuki...*, dz. cyt., s. 332.

⁷⁸ J. Chwałek, *Wprowadzenie [w:] Arie z różnych autorów zebrane anno 1768. Miniatury na organy lub klawesyn*, Lublin 1994, strony niepaginowane.

⁷⁹ J. Gołos, *Polskie organy i muzyka organowa*, dz. cyt., s. 358; B. Krasnowolski [i in.], dz. cyt., s. 190.

⁸⁰ J. Chwałek, *Organy przenośne (XVII w.). Dokumentacja techniczno-konserwatorska wykonana na zlecenie Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie*, Lublin 1975

można z łatwością odnaleźć w kompozycji prospektu, w rozwiązaniu ścianki zawierającej klawiaturę, we wprowadzeniu drewnianych piszczałek o wspólnych ściankach (celem oszczędzenia i tak szczerłego miejsca wewnątrz niedużej obudowy), a także w wyglądzie manubriów rejestrowych. Czyżby oba instrumenty wyszły z warsztatu tego samego organmistrza?

Pozytyw ma pięć głosów, trakturę mechaniczną, wiatrownicę klawowo-zasuwową, wbudowaną klawiaturę manualową (z krótką oktawą: CF^DG^EA^BH-c³) oraz dwa miechy klinowe. Architektoniczny prospekt organowy architektoniczny jest uszkodzony i przesłonięty ażurową kratką. Hipotetyczna rekonstrukcja dyspozycji przedstawia się następująco:

[głos 8' lub 4']

[głos 4']

[głos 2']

[głos 1']

[głos 1 1/3' lub 2/3']

II. Instrumentarium organowe w kościele pw. św. Andrzeja Apostoła przy klasztorze Sióstr Klarysek w Krakowie

Kościół św. Andrzeja, ten prawdziwy klejnot wśród zabytków Krakowa, został wzniesiony w drugiej połowie XI w., a następnie odbudowany po zniszczeniach spowodowanych być może najazdem tatarskim. Na początku XIV w. świątynię wraz z prawem patronatu objęły w posiadanie siostry klaryski, których klasztor istnieje tutaj aż po dzień dzisiejszy. Wprawdzie kościół kilkakrotnie padał pastwą płomieni (w latach: 1455, 1473 i 1658), jednak mimo częściowych przekształceń zachował romańską architekturę zewnętrzną, częściowo zrekonstruowaną w połowie ubiegłego stulecia. W kameralnym wnętrzu dominuje barokowy przepych, będący efektem prac modernizacyjnych podjętych na początku XVIII w.⁸¹

(maszynopis w Dziale Rzemiosła Artystycznego i Kultury Materialnej Muzeum Narodowego w Krakowie); tenże, *Organum scriniale de Cracovia* [w:] *Organy i muzyka organowa VI*, J. K r a s o w s k i (red.), Gdańsk 1986, s. 231-246.

⁸¹ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. IV, cz. II, A. B o c h n a k i J. S a m e k (red.), Warszawa 1971, s. 55-56.

Kraków, wnętrze kościoła klasztornego z widokiem na prospekt organowy (obraz z 1880 lub 1881 r.)

W bogatą kulturę muzyczną krakowskiego klasztoru sióstr klarysek⁸² wpisuje się historia instrumentarium organowego, sięgająca przynajmniej połowy XV w. Po pożarze, jaki wybuchł w 1455 r.⁸³, w kościele św. Andrzeja musiał funkcjonować instrument, skoro pracował tu organista Jakub⁸⁴. Pierwsza bezpośrednia wzmianka o organach pochodzi z końca XVI w. Otóż, w zaleceniach wizytacyjnych kard. Jerzego Radziwiłła z 1597 r. znalazł się punkt dotyczący konieczności umieszczenia przy instrumencie wysokich desek (podobnie jak w Starym Sączu), aby uniemożliwić organiście spoglądanie *na chor Panienski*⁸⁵. Późniejszy pożar (w 1658 r.) mógł położyć kres istnieniu organów. Ich miejsce niebawem zajęły nowe, ukończone między 1666 r. a 1675 r., za rządów ksieni Anny Bogackiej⁸⁶. Z kolei Zuzanna Salomea Ujejska (*Uiejska*), będąca ksienią od 1712 r., jeszcze przed objęciem urzędu przyczyniła się do pozłocenia prospektu organowego kosztem 600 zł⁸⁷. Wzmianka o rzekomej budowie instrumentu w 1693 r.⁸⁸ nie znalazła potwierdzenia w dokumentach archiwalnych.

U progu czwartej ćwierci XVIII w., za czasów ksieni Marcjanny Walewskiej, wewnątrz świątyni wzbogaciło się o nowe organy, usytuowane na północnej ścianie prezbiterium. Wydatki związane z ich wykonaniem odnotowywane były na kartach ksiąg rachunkowych w latach 1776-1779⁸⁹. Największa intensyfikacja daje się zauważyć w 1778 r., bowiem płacono wówczas nie tylko organmistrzowi, który miał otrzymać łącznie 1900 zł, lecz także cieśli stawiającemu rusztowanie (20 zł i 16 gr),

⁸² Por.: W. Wa r g o w s k i, *Muzyka w kościele św. Andrzeja w Krakowie* [w:] „Hosanna” 1929, nr 3, s. 41-43.

⁸³ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, dz. cyt., s. 55.

⁸⁴ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (dalej: AKMK), *Acta Officialia*, t. 10, k. 327.

⁸⁵ Archiwum Krakowskich Klarysek (dalej: AKK), sygn. A 16, *Reformacja Wielebnych Panien Zakonnych Świętej Matki Klary konwentu Świętego Iędrzeja w Krakowie przez Iaśnie Oświeconego Xięcia IMCi Kardynała Radziwiłła, Biskupa Krakowskiego, Roku Pańskiego 1597 w miesiącu czerwcu zaczęta, dnia 27 miesiąca lipca w tymże Roku zakończona*, s. 5.

⁸⁶ AKK, sygn. A 34, Akta klarysek krakowskich z lat 1564-1747, s. 9-11.

⁸⁷ Tamże, s. 23, 25.

⁸⁸ W. E. R a d z i k o w s k i, *Kraków dawny i dzisiejszy*, Kraków 1902, s. 227.

⁸⁹ AKK, sygn. E 127, *Summaryusz Percept y Expens za Przelozenstwa JMC Panny Marcyanny Walewski Xieni obraney Dnia 27 nowembra Roku 1775*, s. 46, 87-88, 115; AKK, sygn. E 128, *Percepta y Expensa za Przelozenstwa JMC Panny Marcyanny Walewski Drugiego Roku, od Dnia 27. nowemb. w Roku 1776*, s. 11, 71.

stolarzowi budującemu chór muzyczny (520 zł) oraz snycerzowi, który wykonywał dekorację prospektu organowego i dwie rzeźby aniołów na parapecie empory (300 zł). Oczywiście, klasztor kupował niezbędne materiały, jak chociażby drewno na rusztowanie za 26 zł i 6 gr, czy gwoździe za 9 zł i 26 gr⁹⁰.

Treść zapisu z 1779 r. dowodzi, że budowniczym samego instrumentu był niejaki Sitarski⁹¹. Najprawdopodobniej nie chodzi tutaj o Józefa Sitarskiego, znanego organmistrza krakowskiego, ale o jego domnianego krewnego (syna?), Jana, który działał w nieco późniejszym okresie. Trzeba bowiem zauważyć, że w drugiej połowie lat 70. XVIII w. Józef Sitarski mógł już nie żyć, a przynajmniej nie prowadzić działalności organmistrzowskiej, ponieważ słynne organy w opactwie cysterskim w Jędrzejowie budował w połowie tegoż stulecia⁹², natomiast niezrealizowany projekt nowego instrumentu do katedry na Wawelu sporządził w 1751 r.⁹³, co dowodzi jednoznacznie, że był już wtedy doświadczonym fachowcem, nie zaś młodym adeptem organmistrzostwa. Tymczasem w 1778 r. czynny był Jan Sitarski, również mający swój warsztat w Krakowie⁹⁴. Wydaje się zatem realne, że to właśnie on pracował dla sióstr klarysek, wykonując organy składające się z sekcji głównej oraz pozytywu wbudowanego w parapet chóru muzycznego. Stół gry, bez wątplenia wyposażony w dwa manualy i pedały, wbudowany był centralnie w cokół głównej szafy organowej, toteż organista siedział zwrócony plecami do prezbiterium, mając za sobą szafę pozytywu. Budowa instrumentu mogła być sfinalizowana w 1778 r., a w roku następnym, po malowaniu chóru, organmistrz przeprowadził tylko korektę, za którą otrzymał 100 zł⁹⁵.

---

⁹⁰ AKK, sygn. E 127, *Summaryusz Percept y Expens...*, s. 87-88.

⁹¹ AKK, sygn. E 133, *Raptularz Percept y Expens za Przełożenstwa J. Panny Marcyanny Walewski Xieni na drugie Tryenium obranej Dnia 1 Grudnia Roku 1778*, s. 71.

⁹² J. Kuli g, *Organy Józefa Sitarskiego w opactwie OO. Cystersów w Jędrzejowie – arcydzieło polskiej XVIII-wiecznej sztuki organmistrzowskiej* [w:] *Artificium Ars Scientia. Księga Jubileuszowa w 80. rocznicę urodzin Ks. Profesora Jana Chwałka*, M. Szymanowicz (red.), Lublin 2010, s. 289-313.

⁹³ J. Kuli g, *Niezrealizowane organy Józefa Sitarskiego w katedrze na Wawelu* [w:] „Pro Musica Sacra” 2011, nr 9, s. 77-88.

⁹⁴ Archiwum Klasztoru Sióstr Norbertanek w Krakowie, sygn. IVa/114, *Kontrakty na odnowę Kościoła Zwierzynieckiego i organów w tym Kościele*, strony niepaginowane.

⁹⁵ AKK, sygn. E 127, *Summaryusz Percept y Expens...*, s. 88.

Pracując w kościele św. Andrzeja, Sitarski zajął się również starym pozytywem (na chórze zakonnym?), o czym świadczy wypłata w wysokości 36 zł odnotowana w 1778 r.⁹⁶. Miejsce wysłużonego instrumentu niebawem zajął nowy obiekt, tak scharakteryzowany w opisie wizytacyjnym z 1793 r.: *Chor zakonny [...], na którym Pozytyw snycerskiej roboty, nowy, o sześciu głosach, ieszcze niemalowany*. W tym samym dokumencie wspomniano również o dziele Sitarskiego z lat 70. XVIII w., zwracając uwagę na jasnoperłową barwę prospektu ozdobionego złożonymi rzeźbami⁹⁷.

Późniejsze opisy organów w prezbiterium, naprawianych po raz pierwszy w 1788 r.⁹⁸, sięgają pierwszej połowy XIX w. Inwentarz z 1812 r. zawiera informację o istnieniu jednego miecha⁹⁹, podczas gdy analogiczny dokument spisany ok. 1820 r. dowodzi, jakoby powietrza dostarczały cztery takie urządzenia¹⁰⁰. W innych kwestiach oba opisy są zbieżne: prospekt, malowany na kolor zielony i ozdobiony złoceniami, miał sześć pól piszczałkowych (pięć w sekcji głównej oraz jedno w pozytywie), natomiast klawisze w stole gry wykonane były z drewna. Rzeczony inwentarz dostarczą również podstawowych wiadomości o niewielkim pozytywie na chórze zakonnym: miał on dwa miechy, a w prospekcie stały piszczałki cynowe¹⁰¹. Jeśli chodzi o przekazy ikonograficzne, trzeba wspomnieć, że w 1880 lub 1881 r. Saturnin Świerzyński namalował piękny obraz, szczegółowo przedstawiający wnętrze kościoła św. Andrzeja¹⁰² z widokiem na prezbiterium i znajdujący się tam prospekt organowy.

⁹⁶ Tamże, s. 87.

⁹⁷ AKK, sygn. A 23, *Wizyta Generalna Klasztoru WW PP Franciszkanek w Krakowie przez W.J.X.dza Ignacego Woyczyńskiego kan. kath. krak. od J.O.X.cia JMci Feliksa Turskiego, Biskupa Krakowskiego, X.cia Siewierskiego do pomienionego Klasztoru Wizytatora delegowanego odprawiona roku 1793*, s. 9.

⁹⁸ AKK, sygn. E 144, *R.P. 1788 Regestra*, s. 9.

⁹⁹ AKK, sygn. E 54, *Inwentarz klasztoru i kościoła św. Andrzeja. Historia klasztoru (1784-1805)*, s. 44.

¹⁰⁰ AKK, sygn. E 38, *Inwentarz Kościoła i Klasztoru pod tytułem S. Andrzeja Apostoła w Gminie I-szej przy ulicy Grodzkiej nr 107 sytuowanych przed Komisją Cywilno Duchowną na mocy Rozporządzenia Wydziału Spraw Wewnętrznych i Sprawiedliwości w Senacie Rzeczypospolitej WNiNMK i Jego Okręgu z dnia 20 Października 1820 sporządzony*, s. 11.

¹⁰¹ AKK, sygn. E 54, *Inwentarz klasztoru i kościoła...*, s. 44; AKK, sygn. E 38, *Inwentarz Kościoła i Klasztoru...*, s. 11.

¹⁰² Kopia fotografii obrazu w zbiorach autora.

Z zapisu kronikarskiego wiadomo, że w lipcu 1882 r., po długich staraniach wszystkich sióstr z s. Anną Rodakowską (pierwszą kantorką) na czele, pozytyw z chóru zakonnego został oddany do remontu. Prace trwały długo. Dopiero 23 kwietnia 1883 r. wykonawca remontu, Antoni Sapalski z Krakowa, wystawił rachunek *za zrobienie nowego werku do organów*, opiewający na 467 zł reńskich (w tym 450 zł jako honorarium organmistrza, 15 zł dla złotnika oraz 2 zł za lichtarze brązowe)¹⁰³. Użyte przez Sapalskiego sformułowanie wskazuje na przeprowadzenie gruntownej przebudowy, mimo że w kronice wspomniano tylko o wymianie niektórych piszczałek oraz klawiatury¹⁰⁴ (nowa miała skalę: C-f³, czyli obejmowała 54 klawisze¹⁰⁵). Podsumowując wątek, trzeba wspomnieć, że ten sam organmistrz w 1875 r. zbudował nowy, pięciogłosowy pozytyw dla kościoła we Wróblowicach (obecnie przyłączonych do Krakowa), pobierając wynagrodzenie w wysokości 400 zł reńskich¹⁰⁶. Skoro klaryski zapłaciły mu więcej, nie trudno się domyślić, że zakres prac musiał być odpowiednio szeroki. Gdy zmodernizowany instrument wrócił do zakonnego oratorium, postanowiono zmienić jego usytuowanie, stawiając go na środku pomieszczenia. Siostry nie były zadowolone z przeprowadzki pozytywu, ponieważ sprawiła ona w chórze wrażenie ciasnoty. Wobec powyższego instrument wrócił na dawne miejsce (*pod filary*, czyli zapewne pod łuk arkady)¹⁰⁷. Gwoli ścisłości należy dodać, że dotychczas w literaturze przedmiotu rachunek z 1883 r. mylnie kojarzono z pracami przy organach w prezbiterium¹⁰⁸. Skoro już mowa

¹⁰³ AKK, sygn. B 24, Dokumenty dot. dzwonów kościelnych 1822-1917, dokumenty dot. organów kościelnych 1829-1908, odnowienie kaplicy Loreta 1879 r., karty inwentarzarze ambony z 1987 r., projekty organów z 1990-1993, s. 65; AKK, sygn. E 274, *Rejestra Kassowe Percepty i Procentów od Kapitalów z Prowentów Dóbr i różnych przypadkowych dochodów od dnia 1 Kwietnia 1881 roku do tegoż dnia i miesiąca 1882 r. do kasy klasztornej wpływających [...] przez Annę Pietrzykowską Podskarbie spisywane i utrzymywane* [1881-1890], s. 22.

¹⁰⁴ AKK, sygn. A 41, *Akta klasztoru S. Andrzeja Zgromadzenia PP. Franciszkanek, spisywane od dnia 24 kwietnia 1869 roku do końca 1913 roku*, s. 68-69.

¹⁰⁵ W. Falk, *Wstępne dane dotyczące instrumentarium organowego na terenie Beskidu Niskiego* [w:] *Organy i muzyka organowa*, red. J. Krassowski [i in.], Gdańsk 1977, s. 118.

¹⁰⁶ AKMK, sygn. IPK A 224, *Inventarium [...] Wróblowice [...] 23 August 1839*, s. 4, dopisek z 1891 r. (?).

¹⁰⁷ AKK, sygn. A 41, *Akta klasztoru...*, dz. cyt., s. 68-69.

¹⁰⁸ AKK, sygn. F 42, *Ambona i chór muzyczny z prospektem organowym w kościele p.w. św. Andrzeja w Krakowie. Dokumentacja prac konserwatorskich przeprowadzo-*

o działalności A. Sapalskiego (ur. 29 X 1822 r., zm. 25 II 1890 r.¹⁰⁹), warto w kilku zdaniach przybliżyć jego osobę, zwłaszcza że był on postacią nietuzinkową. Z jednej strony dał się poznać jako dobry znawca fachu organmistrzowskiego, wszak napisał pierwszą polską książkę o budowie organów¹¹⁰, jednak z drugiej strony jego dzieła nie odznaczały się trwałością, zapewne wskutek stosowania kiepskich materiałów. Nierzadkie były sytuacje, kiedy rządcy kościołów decydowali się na wymianę instrumentów Sapalskiego po niespełna półwiecznym okresie ich użytkowania¹¹¹. Co najmniej od 1850 r. organmistrz prowadził *Fabrykę organów*, której biuro mieściło się w Krakowie przy ul. Floriańskiej 548 (oczywiście, według XIX-wiecznej numeracji)¹¹².

Wracając do historii instrumentarium w kościele św. Andrzeja, trzeba wspomnieć, że 5 lipca 1897 r. Jan Grocholski z Krakowa pokwitował odbiór 25 zł reńskich za naprawę organów (w prezbiterium?) i fisharmonii¹¹³. Ten sam organmistrz wystawił także drugi kwit, niestety pozbawiony daty, w którym informował o wykonanych pracach. Chodziło o przerobienie miecha, oskórowanie 54 kłapek, zrobienie 54 sprężyn oraz o przeprowadzenie intonacji i strojenia. Tym razem Grocholski otrzymał wynagrodzenie w wysokości 120 zł reńskich¹¹⁴. Ów drugi kwit dotyczy naprawy pozytywu na chórze zakonnym. Wskazuje na to liczba 54 kłapek i sprężyn, odpowiadająca liczbie klawiszy (C-f³) w tym instrumencie (organy w prezbiterium aż do początku XX w. wyposażone były w krótką oktawę¹¹⁵). Grocholski niedługo po wykonaniu prac dla krakowskich klarysek przeniósł się do Sierpca, gdzie działał przynajmniej od 1902 r.¹¹⁶.

---

nych w latach 2004-2005, s. 38; M. B a b n i s, *Kultura organowa Galicji*, Słupsk 2012, s. 393; J. G o ł o s, *Polskie organy i muzyka organowa*, dz. cyt., s. 318.

¹⁰⁹ Cmentarz Rakowicki w Krakowie (kwatery W), tablica na grobowcu.

¹¹⁰ A. S a p a l s k i, *Przewodnik dla organistów*, Kraków 1880.

¹¹¹ Np.: Archiwum Prowincji Ojców Franciszkanów-Reformatów w Krakowie, bez sygn., *Archivum Conventus Cracoviensis* (Kronika, t. II), s. 220, 239-240; Archiwum Sióstr Augustianek w Krakowie (dalej: AAK), sygn. F.I.18., *Inwentarz klasztoru PP. Augustyanek na Kazimierzu w Krakowie 1875 r.*, s. 20; AAK, sygn. I./G-01, *Kronika klasztoru SS. Augustianek w Krakowie [1865-1924]*, s. 12-13.

¹¹² „Czas” 8 VIII 1850, nr 181, s. 4.

¹¹³ AAK, sygn. B 24, Dokumenty dot. [...] organów..., dz. cyt., s. 31.

¹¹⁴ Tamże, s. 35.

¹¹⁵ Tamże, s. 47.

¹¹⁶ „Śpiew Kościelny” 2 (15) VIII 1902, nr 15/16, s. 143.

W archiwum klasztornym przechowywane jest jeszcze jedno niedatowane pokwitowanie. Franciszek Kozak potwierdził nim otrzymanie 15 zł reńskich za strojenie organów, podklejenie szpuntów i kłapy miechowej oraz naprawienie kilku piszczałek¹¹⁷. Trudno stwierdzić, przy którym instrumencie pracował ów rzemieślnik, nienotowany dotychczas w literaturze przedmiotu.

Dnia 19 maja 1900 r. Stanisław Niepielski pisemnie pokwitował odbiór 50 koron wynagrodzenia za czyszczenie i strojenie czterogłosowego pozytywu w chórze zakonnym oraz za zrobienie doń nowej piszczałki fletowej¹¹⁸. Kwit ten jest pierwszym i zarazem jedynym dokumentem, w którym wykonawca naprawy podaje konkretną informację o wielkości instrumentu. Warto dodać, że Niepielski był wieloletnim organistą i dyrygentem chórów przy krakowskim kościele Mariackim. Zmarł w Krakowie 7 marca 1927 r. mając 60 lat¹¹⁹.

W latach 1906-1907 wnętrze kościoła św. Andrzeja poddane zostało gruntownej renowacji. Naturalnie, objęła ona również prospekt organowy¹²⁰. Sam instrument, określony przez kronikarkę jako niezdatny do użycia, planowano zastąpić nowym¹²¹, toteż nie zamontowano go ponownie za odnowioną strukturą zewnętrzną¹²², lecz klasztor nawiązał kontakt z krakowską firmą Aleksandra i Kazimierza Żebrowskich, która 17 grudnia 1907 r. przedstawiła obszerny kosztorys na *gruntowną rekonstrukcję organów* za kwotę 4000 koron. Oczywiście, pod słowem *rekonstrukcja* należy w tym przypadku rozumieć dość znaczną przebudowę (z zachowaniem rokokowej struktury zewnętrznej). Instrument miał zostać wyposażony w nowe wiatrownice stożkowe, nową trakturę mechaniczną, nowy miech wraz z kanałami powietrznymi, nowy stół gry oraz cztery nowe głosy. Wspomniany stół gry zamierzano umieścić w miejscu dawnego pozytywu, usuwając jego szafę (widoczną jeszcze na zdjęciu sprzed 1907 r.¹²³) i pozostawiając wyłącznie prospekt jako atrapę o charakterze dekoracyjnym. Z kolei likwidacja krótkiej oktawy

¹¹⁷ AKK, sygn. B 24, Dokumenty dot. [...] organów..., dz. cyt., s. 63.

¹¹⁸ Tamże, s. 67.

¹¹⁹ „Muzyka Kościelna” V 1927, nr 5, s. 116.

¹²⁰ *Józefa Czecha Kalendarz Krakowski na r. 1907*, Kraków 1907, s. 65; *Józefa Czecha Kalendarz Krakowski na r. 1908*, Kraków 1908, s. 64.

¹²¹ AKK, sygn. A 41, *Akta klasztoru...*, dz. cyt., s. 442.

¹²² AKK, bez sygn., *Fotografie wnętrza kościoła św. Andrzeja w Krakowie* [ok. 1907 r.].

¹²³ Tamże.

pociągała za sobą konieczność uzupełnienia piszczałek w starych głosach. Organmistrzowie zdecydowali, że każdy z dawnych głosów otrzyma całkowicie nowe piszczałki dla najniższej oktawy (C-c). Ogólny projekt dyspozycji przedstawiał się następująco¹²⁴:

Manual

Pryncypał 8' *
 Fl. major 8' *
 Amabilis 8' **
 Salicional 8' **
 Aeolina 8' **
 Octava 4' *
 Fl. minor 4' *
 Superoctava 2' *
 Quinta 2 2/3' *
 Mixtura *

Pedał

Subbass 16' *
 Octavbass 8' *
 Violoncello 8' **

*) głos zachowany z dotychczasowych organów

***) nowy głos

Omawiany kosztorys został w pełni zaakceptowany i stał się podstawą do zawarcia umowy (w dniu 19 grudnia 1907 r.) między ówczesną księżką, s. Amalią Szumlakowską, a firmą Żebrowskich¹²⁵. Kronikarka wspomina, że A. Żebrowski był wówczas starszym człowiekiem¹²⁶. Organmistrz ten, w 1906 r. notowany jeszcze we Lwowie¹²⁷, przed końcem 1907 r. założył spółkę z synem Kazimierzem i rozpoczął działalność w Krakowie, prowadząc warsztat przy ul. św. Krzyża 10¹²⁸. Zmarł 22 czerwca 1910 r. w wieku 59 lat¹²⁹. Po śmierci ojca K. Żebrowski (ur. 23 II 1883 r.¹³⁰, zm. 30 VII 1955 r.¹³¹) nie działał długo

¹²⁴ AKK, sygn. B 24, Dokumenty dot. [...] organów..., dz. cyt., s. 45-54.

¹²⁵ Tamże, s. 39.

¹²⁶ AKK, sygn. A 41, *Akta klasztoru...*, dz. cyt., s. 462.

¹²⁷ *Skorowidz przemysłowo-handlowy Królestwa Galicyi*, Lwów 1906, s. 214.

¹²⁸ AKK, sygn. A 41, *Akta klasztoru...*, dz. cyt., s. 462; AKK, sygn. B 24, Dokumenty dot. [...] organów..., dz. cyt., s. 54; *Wielka księga adresowa Stoł. Król. miasta Krakowa i Król. woln. miasta Podgórze*, Kraków 1910, s. 21.

¹²⁹ „Związek Organistowski” 15 VII 1910, nr 2, s. 13-14.

¹³⁰ *Spis ludności miasta Krakowa z r. 1910*, Kraków 1910, t. II, nr 369, s. 78-79.

¹³¹ Informacja od Antoniego Konkela.

na niwie organmistrzowskiej. W 1915 r. czynny był jeszcze w Krakowie¹³², a niebawem przeniósł się do Zakopanego, gdzie po swoistym przebranzowaniu uruchomił komunikację autobusową do Morskiego Oka i innych miejsc turystycznych. Z kolei w pierwszej połowie lat 20. XX w. przybył do Jastarni, trudniąc się początkowo sprzedażą ryb, a następnie ich wędzeniem¹³³.

Prace w kościele św. Andrzeja nie szły po myśli organmistrzów. Okazało się, że tylko trzy stare głosy (Flet major 8', Superoctava 2' i Quinta 2 2/3') nadają się do powtórnego użycia. Pozostałe były *wprost niemożliwymi do reparacji*. Wobec powyższego 9 marca 1908 r. Żebrowscy przedłożyli kosztorys na wykonanie siedmiu nowych głosów (za kwotę 720 zł reńskich). Oto ich nazwy: Pryncypał 8' (prospektowy), Octava 4', Flet minor 4', Mixtura (o układzie: *C e g c*), Pryncypał do pozytywu-atrapy (piszczalki nieme), Subbass 16' i Octavbass 8'. Kosztorys został przyjęty, jednak klasztor odrzucił możliwość zastąpienia Octavbassu 8' głosem smyczkowym 16' o gierowanych piszczałkach¹³⁴. W ten sposób planowana modernizacja instrumentu przerodziła się w budowę nowych organów za XVIII-wiecznym prospektem.

Zestawienie rachunków z 19 listopada 1908 r. zawiera informacje o kolejnych nadprogramowych pracach, a mianowicie o położeniu nowej podłogi na chórze, przerobieniu i wzmocnieniu dolnej części szafy organowej, zamontowaniu nowego rusztowania wewnątrz organów, wykonaniu prac malarskich, a nade wszystko o zbudowaniu drugiej wiatrownicy, bowiem niewielka przestrzeń wewnątrz instrumentu uniemożliwiała właściwe rozmieszczenie głosów na jednej wiatrownicy. Ponadto wykonano jeszcze pewien drobiazg w postaci wieszaka dla śpiewaków przebywających na chórze przy organach. Koszt przebudowy instrumentu wraz z tymi dodatkowymi pracami wyniósł 5775 koron. Przed 19 listopada 1908 r. organmistrzowie otrzymali 3270 koron, zatem do wypłacenia pozostawało 2505 koron¹³⁵. Ostateczne uregulowanie wszelkich należności miało miejsce 11 marca 1909 r.¹³⁶ i pod

¹³² Archiwum Polskiej Prowincji Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie na Stradomiu, sygn. I/1, *Kraków-Nowa Wieś – kronika (1915-1959)*, s. 18-19.

¹³³ P. S t e f a ń s k i, *Wspomnienia z Jastarni (1917-1939)*, Gdynia 2006, s. 154-155.

¹³⁴ AKK, sygn. B 24, Dokumenty dot. [...] organów..., dz. cyt., 43-44.

¹³⁵ Tamże, s. 61.

¹³⁶ Tamże.

tą datą przebudowa organów jest opisana w kronice klasztornej¹³⁷, aczkolwiek treść *Zestawienia rachunków* wskazuje na to, że prace zakończyły się przed 19 listopada 1908 r.

Choć wydawać by się mogło, iż Żebrowscy wszelkie odstępstwa od pierwotnych ustaleń przedstawiali na piśmie, to jednak obecny stan zbudowanego przez nich instrumentu nie jest do końca zbieżny z opisanymi zawartymi w kosztorysach z lat: 1907 i 1908. Zamiast mechanicznej traktury rejestrów zastosowali oni system pneumatyczny, a nadto zmienili nieco dyspozycję wprowadzając głos Vox angelica 8' zamiast Quinty 2 2/3'. Był to wyraźny ukłon w stronę estetyki romantycznej.

Trzeba wspomnieć, że w 1909 r. pozytyw z chóru zakonnego, zbudowany ok. 1793 r. i pierwotnie wyposażony w sześć głosów¹³⁸, został przekazany jako dar dla kościółka „na Puszczy” w Dukli¹³⁹, gdzie znajduje się do dnia dzisiejszego. Na nowym miejscu został on zainstalowany w dniach 5-10 lipca tegoż roku przez Tomasza Falla ze Szczyrzyca¹⁴⁰. Obecnie, po widocznych przekształceniach, instrument ma następującą dyspozycję¹⁴¹:

Manual

Flet major 8'

Gamba 8'

Eolina 8'

Pryncypał 4'

Kwinta 2 2/3'

Pierwszy udokumentowany remont organów w kościele św. Andrzeja przeprowadziła firma Henryka Siedlarsa z Krakowa w okresie od drugiej połowy lutego do 6 marca 1965 r. Odnowienie, czyszczenie i strojenie instrumentu kosztowało wówczas 5200 zł, natomiast zainstalowanie dmuchawy elektrycznej wraz ze skrzynką regulacyjną – 4800 zł (wcześniej w użyciu była dźwignia do kalikowania). Warto

¹³⁷ AKK, sygn. A 41, *Akta klasztoru...*, dz. cyt., s. 462.

¹³⁸ AKK, sygn. 23, *Wizyta Generalna Klasztoru WW PP Franciszkanek w Krakowie...*, dz. cyt., s. 9.

¹³⁹ AKK, sygn. A 41, *Akta klasztoru...*, dz. cyt., s. 462.

¹⁴⁰ Archiwum Prowincji Ojców Bernardynów w Krakowie, sygn. III-1, *Archivum Duklanense* (Kronika), s. 97.

¹⁴¹ W. F a l k, *Wstępne dane dotyczące...*, dz. cyt., s. 118.

dodać, że H. Siedlar pracował początkowo w krakowskiej firmie Wacława Biernackiego¹⁴², działającej do 1959 r.¹⁴³, zaś usamodzielniał się po jej zlikwidowaniu¹⁴⁴. Ponowne czyszczenie i strojenie organów wraz z naprawą uszkodzonych piszczałek miało miejsce w 1970 r.¹⁴⁵. Tym razem wykonawcą prac nie jest znany.

Na początku lat 90. XX w. zrodziła się idea wyposażenia chóru zakonnego w nowe organy. Dotychczas ich rolę spełniała blisko stuletnia fisharmonia, zakupiona w 1908 r.¹⁴⁶. Dnia 26 marca 1990 r. ksieni, s. Anna Krukar, zawarła umowę z firmą Jacka Siedlara z Modlnicy k. Krakowa¹⁴⁷. Warto dodać, że organmistrz ten od 1985 r. prowadzi zakład założony przez swojego ojca, Henryka¹⁴⁸. Przedmiotem kontraktu było wykonanie ośmiogłosowych organów o dwóch manuałach i pedale, wyposażonych w trakturę mechaniczną i wiatrownice klapowo-zasurowe. Instrument planowano ozdobić prospektem nawiązującym do stylistyki barokowej. Organy miały zostać ukończone na święta Wielkanocne w 1993 r., a ich cena wynosiła sto trzydzieści trzy miliony złotych. Firma zobowiązała się wykonać wszystkie elementy składowe za wyjątkiem dmuchawy elektrycznej, którą klasztor winien zakupić w zakładzie Augusta Laukhuffa w Weikersheim (RFN)¹⁴⁹. Po zawarciu umowy przystąpiono do budowy instrumentu. Siedlar wystawiał pokwitowania na kolejne raty należności¹⁵⁰, a pod koniec 1991 r. klaryski kupiły wspomnianą dmuchawę¹⁵¹. Wśród dokumentów znajduje się kosztorys na wykonanie piszczałek metalowych za sumę 35 768 644 zł z przeznaczeniem do sześciu głosów: Rurfletu 8', Pryncypału 4', Rurfletu 4', Oktawy 2', Sesquialtery 2x oraz Mixtury 3x¹⁵². Zapewne dwa

¹⁴² AKK, sygn. A 48, Kronika Klasztoru św. Andrzeja SS. Klarysek w Krakowie od r. 1962, s. 54-55; AKK, sygn. B 24, Dokumenty dot. [...] organów..., dz. cyt., s. 33.

¹⁴³ A. P i e t r z y k, *Działalność organmistrzowska rodziny Biernackich* [w:] *Organy i muzyka organowa IV*, red. J. K r a s s o w s k i [i in.], Gdańsk 1982, s. 169.

¹⁴⁴ Informacja od Jacka Siedlara.

¹⁴⁵ AKK, sygn. B 24, Dokumenty dot. [...] organów..., dz. cyt., s. 37.

¹⁴⁶ AKK, sygn. A 41, *Akta klasztoru...*, dz. cyt., s. 462; AKK, sygn. B 24, Dokumenty dot. [...] organów..., dz. cyt., s. 41.

¹⁴⁷ AKK, sygn. B 24, Dokumenty dot. [...] organów..., dz. cyt., s. 77.

¹⁴⁸ Informacja ze strony internetowej firmy J. Siedlara.

¹⁴⁹ AKK, sygn. B 24, Dokumenty dot. [...] organów..., dz. cyt., s. 77.

¹⁵⁰ Tamże, s. 78, 85.

¹⁵¹ Tamże, s. 79.

¹⁵² Tamże, s. 87.

pozostałe głosy (manualowy Flet kryty 8' i pedałowy Subbas 16'?) miały być złożone z piszczałek drewnianych.

Z bliżej nieznanymi przyczynami budowa organów nie została sfinalizowana. Dnia 10 września 1992 r. ówczesna ksieni, s. Zofia Tracz, podpisała z organmistrzem ugodę w sprawie odstąpienia od umowy. Wobec powyższego Siedlar miał oddać klasztorowi wykonane już piszczałki (o szacunkowej wartości ok. trzydziestu milionów złotych) oraz dmuchawę elektryczną, a nadto zwrócić 162 ze 192 milionów złotych pobranych jako wynagrodzenie¹⁵³ (widoczny jest tutaj znaczny wzrost ceny instrumentu). Najprawdopodobniej organmistrz wywiązał się z powyższych zobowiązań. Wspomniane piszczałki metalowe zostały przez klaryski sprzedane Instytutowi Liturgicznemu Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie za sumę 32 milionów złotych. Stosowne pokwitowanie opatrzone jest datą 19 lipca 1993 r.¹⁵⁴ Po nieudanej próbie sprawienia organów piszczałkowych, do chóru zakonnego wstawiony został instrument elektroniczny.

W latach 2004-2005 organy w prezbiterium zostały gruntownie odnowione. Konserwację prospektu wraz z emporą chóru muzycznego przeprowadziła firma Piotra Biało z Krakowa, natomiast przy remoncie instrumentu pracował zakład organmistrzowski Jana Jamroga z Ochodzy (w myśl zaleceń konserwatorskich opracowanych przez Jacka Kuliga, wykładowcę z Katedry Organów Akademii Muzycznej w Krakowie)¹⁵⁵.

Organy mają trzynaście głosów, mechaniczną trakturę gry i pneumatyczną trakturę rejestrów, wiatrownice stożkowe oraz wolnostojący stół gry o jednym manuale (C-f³) i pedale (C-d¹). Architektoniczny prospekt organowy utrzymany jest w stylu rokokowym. Dyspozycja przedstawia się następująco:

Manual

Pryncypał 8'
Flet major 8' *
Amabilis 8'
Salicional 8'
Eolina 8'

Pedał

Subbass 16'
Octavbass 8'
Violoncello 8'

¹⁵³ Tamże, s. 95-96.

¹⁵⁴ Tamże, s. 83.

¹⁵⁵ AKK, sygn. F 42, *Ambona i chór muzyczny z prospektem organowym...*, dz. cyt., s. 1, 22, 38-40.

Vox angelica 8'
Octave 4'
Flet minor 4'
Octave 2' *
Mixtura

Połączenie (włącznik nożny): Pedal-Koppel.

Stałe kombinacje (włączniki pod klawiaturą manualu): Piano, Mezzof., Forte, Aus.

*) zachowany głos sprzed 1907 r.

Zakończenie

W mroku kościelnych archiwów wciąż spoczywają nieodkryte jeszcze dokumenty, rzucające nowe światło na zagadnienie polskiego budownictwa organowego. Dobrze się stało, że dzięki życzliwości sióstr klarysek bogate zbiory archiwów w Starym Sączu i Krakowie mogły zostać wykorzystane przy pisaniu niniejszego artykułu. Autor żywi nadzieję, że przedłożone Czytelnikowi opracowanie stanie się kolejnym krokiem naprzód w badaniach nad dziejami rodzimego instrumentarium, ukazując zarazem wielką rolę środowisk zakonnych w trosce o budowę i należyte utrzymanie organów.

PIOTR MATOGA

**THE HISTORY OF THE CHURCH ORGANS IN THE OLDEST
POLISH MONASTERIES OF THE CLARISSE SISTERS****Abstract**

The article constitutes an attempt at a detailed study of the history of church organs in the two oldest Polish monasteries of the Clarisse Sisters: in Stary Sącz and in Cracow. The first mention of the organ in the monastery church in Stary Sącz comes from 1599. In 1618 a contract to build a new instrument was signed with an organ builder Andrzej from Lvov. In 1698 Krzysztof Lenartowicz committed himself to add a positive section to the organ. The instrument, located in the presbytery, was removed in 1889. At the beginning of the following year a new organ, built by Gebrüder Rieger company from Jägerndorf, was installed in the main aisle. The instrument exists until the present day and its characteristic features are two consoles: one for a lay organ player (on the side of the main aisle), the second for a nun (in the convent choir). In 1748 there was a positive in the church chapel of St. Kinga, while the present instrument comes from 1897 and was also built by the Gebrüder Rieger company from Jägerndorf. During the ages positives were present also in other parts of the Stary Sącz Convent: in the chapel called "Loret" and in the convent choir. Until the present day two extremely valuable, most probably baroque, portable positives have remained.

In St. Andrew's Church at the Clarisse Convent in Cracow an organ was present already in the half of the 15th century. A new instrument was built between 1666 and 1675. Another one, located in the presbytery, was built in the years 1776-1779 by Jan (?) Sitarski from Cracow. The organ was frequently repaired. Only a rococo prospect from this instrument has remained until the present day. The present organ behind the prospect was completed in 1908 by Aleksander and Kazimierz Żebrowski from Cracow. Apart from the instrument in the presbytery, the convent church was furnished with a positive located in the convent choir. The first mention of a reparation of the instrument comes from 1778, while about 1793 the convent choir was furnished with a new positive, renovated several times and transferred to the Church of St. John from Dukla Forest in 1909. The history of the organs presented in the article testify to the rich musical culture of the Clarisse Order.

Translated by Hanna Rybkowska